

hieno päänaavaus fennistiseen sanakirjatutkimukseen ja myös tervetullut lisä kenen tahansa sanakirjankäyttäjän kirjahyllyyn.

JARI SIVONEN
etunimi.sukunimi@oulu.fi

Kirjoittaja on suomen kielen professori Oulun yliopistossa. Hän toimi Kampin työn esitarkastajana ja vastaväittäjänä.

Lähteet

KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus 2023.
<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>

(24.10.2023).

KÖVECSES, ZOLTÁN 2002: *Metaphor. A practical introduction*. Oxford: Oxford University Press.

— 2006: *Language, mind and culture. A practical introduction*. Oxford: Oxford University Press.

LANGACKER, RONALD W. 2008: *Cognitive grammar. A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.

SIVONEN, Jari 2005: *Mutkia matkassa. Nykysuomen epäsuoraa reittiä ilmaisevien verbien kognitiivista semantiikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Syvällinen sosiosemiottinen näkökulma kieleen

Michael Silverstein: *Language in culture. Lectures on the social semiotics of language*. Cambridge: Cambridge University Press 2023. 353 s. ISBN 978-1-009-19884-4.

Michael Silversteinin (1945–2020) viimeiseksi jäänyt teos *Language in culture: Lectures on the social semiotics of language* painuu monitahoisesti kielellisten viestien toimintaan vuorovaikutuksessa. Silverstein oli lingvistisen antropologian uranuurtaja, jonka näkemys kieleen on muovannut alan tutkimuskenttää paljon teoksessa esitettyä semioottista lähestymistapaa laajemmin. Kirja pohjautuu Silversteinin *Language in culture* -kurssiin, jota hän opetti Chicagon yliopiston antropologian laitoksella keskeytyttäen vuodesta 1970 lähtien. Täysimittainen akateeminen kurssi on teoksessa tiivistetty kahdeksaan luentoön, jotka johdattelevat lukijan kasvokkaisen vuorovaikutuksen rakentumisesta interdiskursiivisten ilmiöiden kautta Silversteinin näkökulman filosofiseen viite-

kehykseen. Teos on suunnattu lingvistisen antropologian oppikirjaksi, mutta sillä on runsaasti annettavaa myös kielen ja kulttuurin tutkijalle. Silversteinille tyypilliseen tapaan teksti liikkuu jouhevasti kielentutkimuksen, antropologian, yhteiskuntatieteiden ja filosofian rajapinnoilla piirtäen moniulotteista kuvaa kielestä dialektisena sosiosemiottisena ilmiönä. Kyseessä onkin metateoreettisesti syvällinen teos, jossa Silversteinin monipuolinen tutkimus on jäsennetty koherentiksi narratiiviksi.

Kirja on syntyvaltaltaan hieman poikkeuksellinen. Silversteinin vakava sairastuminen varjosti käsikirjoituksen viimeistelyä, ja lopullisen muotonsa teos onkin saanut Silversteinin kollegojen ja oppilaiden avustuksella. Johdannon ja kahdeksan luennon lisäksi teoksessa on alku sanat Silversteinin puolisoilta Mara Tappilta sekä Silversteinin kollegojen kirjoittamat loppusanat. Toimituksellisenä apuna ovat olleet erityisesti kollegat Summerson Carr, Susan Gal ja Constantine

Nakassis, jotka mainitaan myös kirjan nimilehdellä.

Lähtökohtana vuorovaikutuksen baletti

Teoksen ensimmäiset luvut ottavat lähtökohdakseen kasvokkaisen vuorovaikutuksen. Ensimmäinen luento johdattelee lukijan puhetahtuman dynaamiseen luonteeseen ja siihen, kuinka teksti ja konteksti kehkeytyvät osallistujien yhteistyönä. Tarkastelun lähtökohtana on kaksi vuorovaikutuksessa rinnakkain kulkevaa prosessia: *entektualisointi* eli viestin vuorovaikutuksen kuluessa kehkeytyvä muoto ja *kontekstualisointi* eli tekstin osasten kautta kumuloituvat indeksiset suhteet, jotka puolestaan rakentavat vähä vähältä kontekstia (vrt. Silverstein & Urban toim. 1996). Jo johdannossa Silverstein vertaa kontekstualisointia pantomiiniin, jossa miimikon kehollisen toiminnan vähitellen luoma konteksti on lopulta riippuvainen katsojien kyvystä tulkita sitä. Tämä kanssaosallistujien osoittama ymmärrys (engl. *uptake*) kulkee teoksen punaisena lankana myös teoreettisemmissä kysymyksenasetteluissa. Silverstein avaa luvussa tekstin muodon ja indeksisyyden suhdetta paneutumalla ensin deiktisiin ilmauksiin, kielen muotokeinoihin nojaaviin elementteihin, joilla kielenkäyttäjät voi suhteuttaa tuotoksensa puhehetken kontekstiin esimerkiksi ajallisesti ja paikallisesti.

Toisessa luennossa fokus siirtyy kielenulkoiseen maailmaan viittaavasta tekstistä vuorovaikutteiseen tekstiin ja siihen, mitä diskurssilla tehdään. Kielifilosofoja on pitkään kiehtonut performatiivien voima – se, kuinka tietyt kielelliset ilmaukset pysyvät näennäisesti muokkaamaan kuvaa-

maansa sosiaalista todellisuutta. Näin tahtuu esimerkiksi, kun pari julistetaan vihkiseremoniassa aviopuolisoiksi. Silverstein ottaa lähtökohdakseen Austinin (1962) kielifilosofiset pohdinnat ja kääntää huomion ilmaustasolta ilmiön taustalla toimivaan metasemioosiin, joka näkyy erityisen selvästi vaikkapa juuri avioliittoseremonian tai ehtoollisen (s. 63–66) kaltaisissa täysmittaisissa rituaaleissa. Niissä performatiivien voima pohjaa tuottajan ja tulkitsijan kulttuuriseen tietoon sosiaalisen universumin normatiivisuuksista. Silverstein osoittaa, että sama metasemioottinen ulottuvuus on olennainen osa myös arjen vuorovaikutusrituaaleja (vrt. Goffman 1967). Myös täysimittaisen rituaalien muoto tarjoaa Silversteinille lähtökohtia arjen diskurssien analysointiin: rituaalit tekevät työtään ”poettisen funktionsa”² (Jakobson 1960) kautta (s. 67). Keskeistä arjen diskurssissaakin on ajallis-paikallinen sekventiaalisuus, jolla viesti kehkeytyy, sekä muoto, jolla viesti ilmaistaan.

Teoksen kolmannessa luennossa katse kääntyy kontekstiin ja siihen, kuinka vuorovaikutuskumppaneiden identiteetit tihenevät sekventiaalisesti vuorovaikutuksen edetessä. Silverstein käyttää esimerkkimateriaalinaan koetilanteessa nauhoitettua vuorovaikutuskatkelmaa, jossa herra A ja neiti C ovat saaneet tehtäväksi tutustua toisiinsa. Hän analysoi yksityiskohtaisesti osallistujien ”vuorovaikutteista balettia” (s. 95), jossa arkisten elämäkerrallisten yksityiskohtien lomassa herra A ja neiti C asemoivat itseään ja toisiaan myös sosiaalisesti. Osa tämän baletin liikkeistä on litteraatin standardoidun ortografian ulkopuolella, vaikkakin osallistujien – ja analyysoijan – tavoitettavissa. Silverstein esittelee analyysinsä tueksi pragmaattisen (tai indeksisen) pa-

---

1. Tekstillä viitataan tässä mihin tahansa merkeistä koostuvaan merkityskokonaisuuteen, ei ainoastaan kirjoitettuihin teksteihin tai ylipäätään kielen avulla tuotettuihin ilmauksiin.

---

2. Poeettinen funktio on Jakobsonilla kielen kommunikaatiivisista funktioista se, jossa keskeistä on viestin muoto ja se, miten viesti ilmaistaan.

radigman käsitteen (s. 71–72): kielen muotokeinojen tapaan myös kielen indeksisiä elementtejä voi hahmottaa sarjoina, joiden jäsenet ovat samassa kielellisessä ympäristössä vaihtoehtoisia. Esimerkiksi erilaiset puhuttelutavat muodostavat tällaisia pragmaattisia paradigmoja. Kielenkäyttäjien intuitioissa nämä vaihtoehtoiset tavat jäsentyvät erityyppisinä kielen ja toiminnan rekistereinä.

Indeksisyys interdiskursiivisena ilmiönä

Neljännessä luennossa fokus siirtyy vuorovaikutustilanteesta kielen interdiskursiiviseen ulottuvuuteen, erityisesti rekisteriytymiseen (engl. *enregisterment*). Esimerkkeinä luvussa toimivat niin eurooppalaisista kielistä tutut puhuttelumuodot (sinuttelu/teitittely, vrt. Brown & Gilman 1960) kuin jaavalaiseen etikettiin liittyvät monitahoiset kielenkäytön ja toiminnan rekisterit (Geertz 1960). Teoksen esimerkit on valittu huolella niin, että lingvistisemmät ja antropologisemmat näkökulmat vuorottelevat analyysissä. Silverstein avaa rekistereitä dynaamisina kulttuurisina ilmiöinä, jotka kytkeytyvät aina paikalliseen etnometapragmaattiseen ymmärrykseen ja paikallisiin uskomuksiin. Hän osoittaa, että tämä ymmärrys tiivistyy usein tiettyihin pragmaattisiin muotoihin, jotka saavat yhteisössä šibboletin eli tietylle ryhmälle erityisen tunnusmerkillisenä pidetyn piirteen aseman (s. 121). Kautta teoksen Silverstein tarkastelee kriittisesti, kuinka etnometapragmaattinen ymmärryksemme kielestä toisaalta mahdollistaa indeksisyyden ja toisaalta rajaa näkökulmaamme kieleen – myös tutkimuksessa. Vaikka vuorovaikutuksessa rekisterit kehkeytyvät teksteinä eli osina laajempia merkityskokonaisuuksia, kielenkäyttäjien ymmärrys rekistereistä on osittaista ja kielenkäyttäjät ovat usein tietoisia lähinnä rekisteriin stereotyyppisesti liitetystä ilmauksesta.

Viides luento keskittyy semioottisten prosessien ideologisuuteen. Lingvistiset ideologiat ovat metapragmaattisen tietoisuuden ja kielen rekistereihin liittyvän ymmärryksemme taustalla (s. 158). Käytämällä esimerkkinä standardointia Silverstein havainnollistaa, kuinka variaatiosta tulee eri tavoin arvotettuja indeksisiä konventioita. Labovin sosiolingvistiksestä tutkimuksesta (1972) tuttujen esimerkkien avulla hän avaa kielen standardointiin liittyviä voimakkaita kulttuurisia malleja, joissa standardikieli nähdään neutraalina huippuna ja keskustana, poikkeamat taas negatiivisesti arvotettuina ei-standardeina. Silverstein myös näyttää, kuinka standardoinnin regiimiä on mahdollista haastaa. Tästä esimerkkinä toimivat toisen aallon feminismissä käynnistetyt diskurssit persoonapronomineista ja sukupuolittuneista tekijännimistä. Tässäkin luvussa kielellisiä ja kulttuurisia ilmiöitä tarkastellaan rinta rinnan: viiniin ja muihin ylellisyshyödykkeisiin liittyviin diskursseihin paneutumalla Silverstein osoittaa, että myös kulttuurista arvoa voi standardoida.

Kielellisistä kategorioista kulttuuriin käsitteisiin

Teoksen kolmas osio käsittelee laajempia filosofisia kysymyksiä. Läpi teoksen Silverstein peilaa omaa Charles Sanders Peircen semiootikasta ammentavaa näkökulmaansa erityisesti perinteisen kielen tutkimuksen tapoihin ymmärtää kieltä. Kuudennessa luennossa tämä kritiikki kulminoituu analyysiin valistuksen ajan jälkeisestä kielen teoriasta, jossa kieli on hahmotettu hyvin pitkälti sananmukaisen merkitystensä läpi (ks. s. 225). Silversteinin mukaan tällaisen teorian on haastavaa kuvata esimerkiksi universaaleja ja partikulaarisia kielellisiä piirteitä – ja kielellisiä kategorioita. Esimerkiksi Saussuren merkkijärjestelmä, joka luvussa saa osansa kritiikistä, on ensisijaisesti jokin luonnollinen kieli (ks. Larjavaara 2007: 62). Silver-

stein rakentaa pohjaa kieliä vertailevalle näkökulmalle havainnollistamalla Trubetzkoy'n ja Jakobsonin teoriaa fonologis-foneettisista kategorioista ja äänteiden distinktiivisistä piirteistä. Samaan tapaan kuin yksittäiset kielet hyödyntävät universaalia äänteellisten mahdollisuuksien alaa keskenään verrattavissa olevalla tavalla, myös kieliopillis-semanttinen kategorisuus voidaan ymmärtää denotationaalina aloina, jotka ovat kielten välillä verrannollisia (s. 248–249).

Seitsemännen luennon teemana on suhteellisuus. Luvussa Silverstein havainnollistaa lingvistisen antropologian klassikoiden Franz Boasin, Edward Sapirin ja Benjamin Lee Whorfin työn vertailevaa, kieliopillisiin kategorioihin paneutuvaa näkökulmaa. Silverstein toteaa, että ”lingvistinen relativismi” on mahdollista nähdä jäsentyneenä moninaisuutena kielten kieliopillis-semanttisessa ja kieliopillis-pragmaattisessa koodissa (s. 256). Toisin sanoen Silverstein avaa relativismista käytyä keskustelua myös tylogisen vaihtelun suuntaan. Hyvin perinteinen tarkastelukohde kielellisen relativismin puitteissa tehdyille tutkimukselle on ollut tapa, jolla värien havaitseminen jäsentyy eri kielissä (esim. Berlin & Kay 1969). Silverstein hyödyntää tätä väreihin liittyvää tutkimusta havainnollistaakseen kieliopillisten kategorioiden ja kulttuuristen käsitteiden suhdetta. Vaikka ”väri” on hahmotettavissa denotationaalina alana, jota eri kielten perusnimitykset väreille koodaavat ennakoitavalla tavalla, tällainen lekseemikeskeinen näkökulma väreihin ei tavoita väreihin kytkeytyvää indeksisyyttä. Näistä mainittakoon vaikkapa tapa ympäröidä pienet tytöt hempeällä vaaleanpunaisella ja pojat vaaleansinisellä (s. 296–297).

Kahdeksas ja viimeinen luento keskittyy siihen, kuinka kulttuuriset käsitteet emergoivat interdiskursiivisesti. Silverstein hyödyntää Whorfin eurooppalaiseen aikakäsitykseen liittyvää analyysiä ja havainnollistaa, kuinka aika on essentiali-

soitu lineaariseksi, kelloilla ja kalentereilla mitattavaksi entiteetiksi. Tällaiset kulttuuriset käsitteet ovat erillisiä kieliopillis-semanttisista ja -pragmaattisista kategorioista: aikaan liittyvä denotationaalinen ala, jota yleensä indeksoivat kielissä aika- muodot, jäsentää ajan lähinnä suhteessa puhehetkeen. Kulttuuristen käsitteiden tarkastelun myötä myös teoksen narratiivinen kehä sulkeutuu. Silverstein toteaa (s. 332, käänös kirjoittajan): ”Kun ymmärrämme, mikä sosiaalisessa semioosissa on kulttuurista – väkevä konteksteja määrittelevä ja muokkaava indeksisyys – ja kun ennen kaikkea pystymme paljastamaan sen analyysin keinoin, näemme, että jokainen ’poliittinen’ tapahtuma on oikeastaan vuorovaikutteista ’poetiikkaa’ alusta loppuun.”

Lopuksi

Silverstein on tunnettu hyvin teknisistä ja teoreettisesti monikerroksista teksteistään. Vaikka *Language in culture* on kirjoitettu oppikirjaksi, tämäkään teos ei päästä lukijaansa aivan helpolla. Teksti on teoreettisesti tiivistä, ja se kiinnittyy monialaiseen tutkimusperinteeseen. Samalla *Language in culture* on kuitenkin myös hyvin koherentti narratiivi, jossa runsaat esimerkit kehystävät onnistuneesti teoreettista argumentointia ja siinä esiteltyjä keskeisiä semioottisia ilmiöitä. Alkuperäisen *Language in culture* -kurssin kahtalaista fokusta mukaillen esimerkit on valittu huolella ja tasapainoisesti niin kielentutkimuksen kuin antropologian aloilta. Teoksen opetuskäyttöä tukevat kustantajan sivuilta löytyvät diat ja sähköisessä muodossa olevat kuvat, jotka ovat saatavissa opettajina sivustolle rekisteröityneille.

Lukukokemuksena *Language in culture* oli antoisa. Silverstein tuo teoksessa yhteen tieteellistä tuotantoaan ja ajatteluaan viideltä vuosikymmeneltä kehystäen sen syvälliseen metateoreettiseen

näkökulmaan ja tuoreeseen tutkimukseen alalla. Kirja tutustutti myös Michael Silversteiniin opettajana, joka pitkämielisesti ja hauskaasti avaa sosiaalisen semioosin saloja aina uusille sukupolville. Mikä onkaan parempi tapa tulla muistetuksi pitkästä ja merkityksellisestä urasta kielen- ja kulttuuritutkimuksen kentällä.

IRINA PIIPPO

etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen dosentti, joka on perehtynyt Silversteinin käynnistämään tutkimustraditioon vierailevana tutkijana Asif Aghan johtamassa semiotiikan laboratoriossa Pennsylvanian yliopistossa.

Lähteet

- AUSTIN, JOHN LANGSHAW 1962: *How to do things with words*. Oxford: Clarendon.
- BERLIN, BRENT – KAY, PAUL 1969: *Basic color terms. Their universality and evolution*. Berkeley, CA: University of California Press.
- BROWN, ROGER – GILMAN, ALBERT 1960: The pronouns of power and solidarity. – T. A. Sebeok (toim.), *Style in language* s. 253–276. Cambridge, MA: MIT Press.
- GEERTZ, CLIFFORD 1960: *The religion of Java*. Glencoe, IL: The Free Press.
- GOFFMAN, ERVING 1967: *Interaction ritual. Essays on face-to-face behavior*. Garden City, NY: Doubleday.
- JAKOBSON, ROMAN 1960: Closing statement. Linguistics and poetics. – T. A. Sebeok (toim.), *Style in language* s. 350–377. Cambridge, MA: MIT Press.
- LABOV, WILLIAM 1972: *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SILVERSTEIN, MICHAEL – URBAN, GREG (toim.) 1996: *Natural histories of discourse*. Chicago: University of Chicago Press.

Terminologian kehitystä marin kirjakielissä

Arto Moisio, Oleg Sergejev, Nadežda Krasnova & Jorma Luutonen: *Marin kirjakielten termistön kehitys 1920- ja 1930-luvulla. Elollista luontoa tutkivat tiedet*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 276. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 2020. 445 s. ISBN 978-952-7262-23-8.

Esiteltävä teos käsittelee marin kahden kirjakielen terminologian kehitystä Neuvostoliiton alkuaikoina, kun vähemmistökielten terminologian kehittämiseen suhtauduttiin suopeasti. Teos on ensimmäinen suomenkielinen esitys Venäjällä puhutun uralilaisen kielen tieteellisen terminologian kehityksestä, ja näin ollen sitä voidaan pitää kiinnostavana ja tarpeelliseksi.

senä avauksena uralistiikan kentällä.¹ Aiheensa puolesta teos asettuu kiinnostavaan dialogiin fennistiikan piirissä tämän vuosituhannen alkupuolella kirjoitettujen, suomen luonnontieteiden terminologian kehitystä käsittelevien fennistiikan alan väitöskirjojen (Laine 2007; Pitkänen 2008) sekä muun viimeaikaisen suomen kielen terminologian kehitystä ja sanaston luomista käsittelevän tutkimuksen (esim. Nuolijärvi 2018; Pitkänen-Heikkilä 2018; Lauerma 2021) kanssa. Teos on erään-

1. Marin sanaston yleistä kehitystä 1900-luvulla ovat kuvanneet Ivanov ja Moisio (1998), mutta käsiteltävä teos on huomattavasti kattavampi omalla alallaan.